שהמרו. נתערבו כמו שממרין את היונים דסנהדרין (דף סה:): מי כאן הלל. כלום כאן הלל ולשון גנאי לנשיא ישראל: מפני מה ראשן של בבליים סגלגלות. בלוג"ה בלע"ז שאינו עגול. לישנא אחרינא ראשן של בבליים סגלגל עגול: תרוטות. רכות: שדרים בין החולות. והרוח נושבת ונכנס בתוך עיניהם. ובמקום אחר[ז] מפרש תרוטות לשון עגולות[ח] בית מושב שלהן ואף כאן אני אומר כן ומפני שדרים בין החולות שינה אותם המקום שלא יהא סדק של עיניהם ארוך כשלנו ויכנס בו החול וכן רגליהם של אפרקיים רחבות שלא יטבעו בבצעי המים. ורבותינו מפרשים שדרים בין בצעי המים והולכין יחפין ומתפשטין רגליהן לפי שהמנעל דוחק הרגל ומעמידו על דפוס שלו: כדי הוא הלל. ראוי לכך: הוציאו בנזיפה. דתניא הבא לקבל דברי חברות חוץ מדבר אחד וכן גר הבא להתגייר וקבל עליו דברי תורה חוץ מדבר אחד אין מקבלין אותו במסכת בכורות (דף ל:): גיירה. וסמך על חכמתו שסופו שירגילנו לקבל עליו דלא דמיא הא לחוץ מדבר אחד שלא היה כופר בתורה שבעל פה אלא[ט] שלא היה מאמין שהיא מפי הגבורה והלל הובטח שאחר שילמדנו יסמוך עליו: אפיך ליה. כגון תשר"ק: לאו עלי קא סמכת. מנין אתה יודע שזו אל"ף וזו בי"ת אלא שלמדתיך וסמכת עלי דעל פה נמי סמוך על דברי: אמת הבנין. מקל שהוא אמה[י] אורך ומודדים בו אורך הבנין שהיו קוצצין עם האומנין כך וכך אמות בכך וכך דמים: דעלך סני לחברך לא תעביד. [ס] ריעך וריע אביך אל תעזוב (משלי כז) זה הקב"ה[ע] אל תעבור על דבריו שהרי עליך סנאוי שיעבור חבירך על דבריך. ל"א חבירך ממש כגון גזלה גנבה ניאוף ורוב המצות: ואידך. שאר דברי תורה: פירושה. דהא מילתא הוא לדעת איזה דבר סנאוי זיל גמור ותדע: סופר. מלמד תינוקות: טכסיסי. תיקוני צרכי המלך לפי הכבוד: שלשתן. הגרים הללו: סדר זרעים. שעל אמונת האדם סומכין להפריש מעשרותיו כראוי: חוסן. לשון יורשין[פ] ועל ידי אשה נולדו יורשין: סדר נזיקין. מושיען מוזיל לפרוש מהיזק ומהתחייב ממון: דעת. עדיף מחכמה: היא אוצרו. הוא עיקר החשוב בעיניו לאצור ולעשות סגולה לזכרון: קבעת עתים. לפי שאדם צריך להתעסק בדרך ארץ שאם אין דרך ארץ אין תורה[י] הוצרך לקבוע עתים לתורה דבר קבוע שלא ימשך כל היום לדרך ארץ: בפריה ורביה. היינו חוסן: צפית לישועה. לדברי הנביאים: הבנת דבר מתוך דבר. היינו דעת: קב חומטין. ארץ מלחה ומשמרת את הפירות מהתליע: ואינו חושש. למוכרה בדמי חטין דלאו אונאה היא שהרי שמירתן בכך:

ילפת

שהמרו זה את זה אמרו כל מי שילך ויקניט את הלל יטול ד' מאות זוז אמר אחד מהם אני אקניטנו אותו היום ע"ש היה והלל חפף את ראשו הלך ועבר[א] על פתח ביתו אמר מי כאן הלל מי כאן הלל נתעטף ויצא לקראתו אמר לו בני מה אתה מבקש א"ל שאלה יש לי לשאול א"ל שאל בני שאל מפני מה ראשיהן של בבליים סגלגלות[ב] א"ל בני שאלה גדולה שאלת מפני שאין להם חיות פקחות הלך והמתין שעה אחת חזר ואמר מי כאן הלל מי כאן הלל נתעטף ויצא לקראתו אמר לו בני מה אתה מבקש א"ל שאלה יש לי לשאול א"ל שאל בני שאל מפני מה עיניהן של תרמודיין תרוטות אמר לו בני שאלה גדולה שאלת מפני שדרין בין החולות הלך והמתין שעה אחת חזר ואמר מי כאן הלל מי כאן הלל נתעטף ויצא לקראתו א"ל בני מה אתה מבקש א"ל שאלה יש לי לשאול א"ל שאל בני שאל מפני מה רגליהם של אפרקיים רחבות א"ל בני שאלה גדולה שאלת מפני שדרין בין בצעי המים אמר לו שאלות הרבה יש לי לשאול ומתירא אני שמא תכעוס נתעטף וישב לפניו א"ל כל שאלות שיש לך לשאול שאל א"ל אתה הוא הלל שקורין אותך נשיא ישראל א"ל הן א"ל אם אתה הוא לא ירבו כמותך בישראל א"ל בני מפני מה א"ל מפני שאבדתי על ידך ד' מאות זוז א"ל הוי זהיר ברוחך כדי הוא הלל שתאבד על ידו ד' מאות זוז וד' מאות זוז והלל לא יקפיד: ת"ר מעשה בנכרי אחד שבא לפני שמאי אמר לו כמה תורות יש לכם אמר לו שתים תורה שבכתב ותורה שבעל פה א"ל שבכתב אני מאמינך ושבעל פה איני מאמינך גיירני ע"מ שתלמדני תורה שבכתב גער בו והוציאו בנזיפה בא לפני הלל גיירה יומא קמא א"ל א"ב ג"ד למחר אפיך ליה א"ל והא אתמול לא אמרת לי הכי א"ל לאו עלי דידי קא סמכת דעל פה נמי סמוך עלי: שוב מעשה בנכרי אחד שבא לפני שמאי א"ל גיירני ע"מ שתלמדני כל התורה כולה כשאני עומד על רגל אחת דחפו באמת הבנין שבידו בא לפני הלל[ג] גייריה אמר לו דעלך סני לחברך לא תעביד זו היא כל התורה כולה ואידך פירושה הוא זיל גמור: שוב מעשה בנכרי אחד שהיה עובר אחורי בית המדרש ושמע קול סופר שהיה אומר[א] ואלה הבגדים אשר יעשו חושן ואפוד אמר הללו למי אמרו לו לכהן גדול אמר אותו נכרי בעצמו אלך ואתגייר בשביל שישימוני כהן גדול בא לפני שמאי אמר ליה גיירני על מנת שתשימני כהן גדול דחפו באמת הבנין שבידו בא לפני הלל גייריה א"ל כלום מעמידין מלך אלא מי שיודע טכסיסי מלכות לך למוד טכסיסי מלכות הלך וקרא כיון שהגיע[ב] והזר הקרב יומת אמר ליה מקרא זה על מי נאמר א"ל אפי' על דוד מלך ישראל נשא אותו גר קל וחומר בעצמו ומה ישראל שנקראו בנים למקום ומתוך אהבה שאהבם קרא להם[ג] בני בכורי ישראל כתיב עליהם והזר הקרב יומת גר הקל שבא במקלו ובתרמילו על אחת כמה וכמה בא לפני שמאי א"ל כלום ראוי אני להיות כהן גדול והלא כתיב בתורה והזר הקרב יומת בא לפני הלל א"ל ענוותן הלל[ה] ינוחו לך ברכות על ראשך שהקרבתני תחת כנפי השכינה לימים נזדווגו שלשתן למקום אחד אמרו קפדנותו של שמאי בקשה לטורדנו מן העולם ענוותנותו של הלל קרבנו[ע] תחת כנפי השכינה: אמר ר"ל מאי דכתיב[ד] והיה אמונת עתיך חוסן ישועות חכמת ודעת וגו' אמונת זה סדר זרעים עתיך זה סדר מועד חוסן זה סדר נשים ישועות זה סדר נזיקין חכמת זה סדר קדשים ודעת זה סדר טהרות ואפ"ה[ד] יראת ה' היא אוצרו אמר רבא בשעה שמכניסין אדם לדין אומרים לו[א] נשאת[ו] ונתת באמונה[ב] קבעת עתים לתורה עסקת בפו"ר צפית לישועה פלפלת בחכמה הבנת דבר מתוך דבר ואפ"ה אי יראת ה' היא אוצרו אין אי לא לא משל לאדם שאמר לשלוחו העלה לי כור חיטין לעלייה הלך והעלה לו א"ל עירבת לי בהן קב חומטון א"ל לאו א"ל מוטב אם לא העליתה: תנא דבי ר"י[ז] מערב אדם קב חומטון בכור של תבואה ואינו חושש: אמר רבה בר רב הונא כל אדם שיש בו תורה ואין בו

יראת

שהמרו זה את זה. דליכא אסמכתא מפורש במקום אחר (בבא מציעא דף עד. ושם): **אמונת** זה סדר זרעים. מפרש בירושלמי[ו] שמאמין בחי העולמים וזורע:

וסומר

ג] באבות דרבי נתן הגירסא ארוכים ובכתי"י אינן סגלגל ועיין רש"י לישנא קמא: ג] בדפוסי קרבתני: ך] זה שייך לדיני מכירה (גליון) עיין בהגהות ר"א גוטמאכער בילקוט מפרשים: ס] עיין מדות פ"ב מ"ב (גליונות קה"ר): ו] נרצ"ל אלא מפני שלא (הג' ראמ"ה): ז] נרצ"ל שהוא אמה (באה"מ וכ"ה ברש"י שבע"י) ומראה אש כתב שנרצ"ל כמה אמות אורך, ובחכמת מנוח בשם ס"א מקל שקורין אמה: ס] יש להוסיף דכתיב (באה"ק) ע] נראה דכוונת רש"י ד"נחלה" בתרגמינן "אחסנא": י] פסוק זה ציין בתורה אור אולם ציין בתורה תמימה (במדבר א, נא) שיותר נכון לקבעה על הפסוק במדבר ג, י או במדבר יח, ז:

מסורת הש"ס
עם הוספות

א) [עי' תוס' יבמות קט: ד"ה לעה וכו'], ב) [ברכות לג. וש"נ], ג) [עי' תוס' סנהדרין ז. ד"ה אלא ותוס' קדושין מ: ד"ה אין], ד) [סוטה מז. סנהדרין קז: בכורות מד.] בסוטה מז. ובסנהדרין הוא בדפו"י, ולפנינו הושמט מפני הצנזור, ועי' תוס' בבכורות שם, ס) ויקרא רבה רפ"ו, ו) אבות פ"ג מי"ז, ז) לפנינו במדב"ר נשא פרשה יג קודם ביום השלישי.

◆

גליון הש"ס

גמרא הלל גיירה. עי' יבמות דף כד ע"ב תוס' ד"ה לא בימי ודף קט ע"ב תוס' ד"ה לעה:

◆

ליקוטי רש"י
[שייך לדף ל:]

טוב כעס משחוק. מי שרודפת מדת הדין אחריו אל יתעצב טוב היה להם לדור המבול אם הראם הקב"ה פנים זועמות על עבירות שבידם משחוק ששחק עמהם שהוא הרחיב להם קימתא רוב פנים שהיו מחרים לנוטב טוב היה לאדוניהו אם עלנו אביו על כל עבירה שהיה עושה משחוק שהראה לו וסוף נהרג עליו [קהלת ז, ג]. ולשמחה מה זה. טובה עושה הרי עושה מוגה [שם ב, ב]. ללמדך וכו'. מכאן אתה למד וגם מפסוק אחר מוכיח שנאמר ועתה קחו לי מנגן וגו' [רשב"ם פסחים קיז.]. מתוך קלות ראש. חילוף של כובד ראש מתוך זחות לב ועתק. שיחה. ליצנות [ברכות לא.]. אלא מתוך דבר שמחה של מצוה וכו'. כי הן דקתו לי מנגן שהיה מתכוין שתפרח עליו שכינה [רשב"ם פסחים שם]. קחו לי מנגן. מפני הכעס נסתלקה שכינה ממנו [מ"ב ג, טו]. מור עובר. ריח עובר ומתפשט לכל צד [שה"ש ה, ה]. הא ברבה. צריך ללמוד מתוך דבר שמחה [רשב"ם פסחים שם]. אל תען כסיל. בדברי ריק ותלה פן תשוה לו. ענה כסיל. הבא להסיתך לרעה הודע לו אולתו פן יהיה חכם בעיניו וטעם שני פסוקים אלו מפורש בתוכם אל תען כדבר שחפוש לו אם תענהו ענה כסיל בדבר שאם לא תענהו יהי' חכם בעיניו [משלי כו, ד ה]. מעזי פנים. שלא יתגרו בי [ברכות טז:]. הרה ויולדת יחדיו. הריון ולידה ביום אחד [ב"ב טו.]. יהיו פסת בר בארץ. לי פסין חוספה ורבי ורבותינו פירשוהו לשון גלוסקאות לימות המשיח וכל המזמור מדבר בימות המשיח ד"א פסת בר לי לשון כמו פיים שהפרות מתפייסין ומתרלין מלה [illegible] [תהלים עב, טז].

[illegible] פסים: במידין ופסוריות. כוליין בלע"ז שיהא מלמלות הגשמים [תענית כג.]. קורא. כך של דקל [illegible] בכל פנה ופנה כלכך כל האילנות, הטופף בפנה זו כך ובפנה שניה מתקשה ועשה עץ [ברכות לו.]. לך [illegible] כל פנה כלכך שאר אילנות ולפנה שניה הוא מתקשה ועשה עץ [שם מו:]. קול. דבר לך שטופף על [illegible] פיגשו ימות הגשמים ומתקשה ויעשה עץ קרי ליה קול וטוב למאכל הוא [עירובין כח.]. לך הגדל [illegible]

[illegible]

עין משפט
נר מצוה

קיג א טור וש"ע א"ח סי' קט:

קיד ב מיי' פ"א מהל' ת"ת הלכה ח טור וש"ע א"ח סימן קנה סעיף א:

◆

רבינו חננאל

שהמרו זה את זה כל מי שיקניט הלל יטול [ד' מאות] זוז כו': אמר ר"ל והיה אמונת עתך וגו' אמונת זה סדר זרעים עתיך זה סדר מועד חוסן זה סדר נשים ישועות זה סדר נזיקין חכמת זה סדר קדשים ודעת זה סדר טהרות. ואף על פי [כן] יראת ה' היא אוצרו. אי איכא יראת ה' אין ואי לא לא: רבא אמר בשעה שמכניסין את האדם לדין אומרים לו נשאת ונתת באמונה קבעת עתים לתורה עסקת בפריה ורביה צפית לישועה פלפלת בחכמה הבנת דבר מתוך דבר אע"פ שיש בידך כל אלו אי איכא יראת שמים אין ואם לא לא. פי' חומטון. חול מערבין בתבואה ואינו בא בה סלמנטון והוא רצינתא ומפורש בסוף המוכר את הספינה: כל ת"ח שיש בו תורה ואין בו יראת שמים דומה לגזבר שמסרו לו מפתחות הפנימיות והחיצוניות לא מסרו לו בהי עייל מכריז ר' יוחנן חבל על דלית [ליה] דירתא ותרעא לדירתה עביד. אמר להו [רבא] לרבנן במטו מינייכו רבנן לא תירתון תרתי גיהנם א):

חשק שלמה
על רבינו חננאל

א) לפנינו ליתא כאן מימרא דרבא אלא מימרא ד' עג ע"ב:

◆

תורה אור השלם

א) וְאֵלֶּה הַבְּגָדִים אֲשֶׁר יַעֲשׂוּ חֹשֶׁן וְאֵפוֹד וּמְעִיל וּכְתֹנֶת תַּשְׁבֵּץ מִצְנֶפֶת וְאַבְנֵט וְעָשׂוּ בִגְדֵי קֹדֶשׁ לְאַהֲרֹן אָחִיךָ וּלְבָנָיו לְכַהֲנוֹ לִי: [שמות כח, ד]

ב) וּבִנְסֹעַ הַמִּשְׁכָּן יוֹרִידוּ אֹתוֹ הַלְוִיִּם וּבַחֲנֹת הַמִּשְׁכָּן יָקִימוּ אֹתוֹ הַלְוִיִּם וְהַזָּר הַקָּרֵב יוּמָת: [במדבר א, נא] י]

ג) וְאָמַרְתָּ אֶל פַּרְעֹה כֹּה אָמַר יְיָ בְּנִי בְכֹרִי יִשְׂרָאֵל: [שמות ד, כב]

ד) וְהָיָה אֱמוּנַת עִתֶּיךָ חֹסֶן יְשׁוּעֹת חָכְמַת וָדָעַת יִרְאַת יְיָ הִיא אוֹצָרוֹ: [ישעיה לג, ו]

◆

הגהות וציונים

א] בכתי"י והיה הלל חופף את ראשו הלך ועבר על פתח ביתו:

יראת שמים דומה לגזבר שמסרו לו מפתחות הפנימיות ומפתחות החיצונות לא מסרו לו בהי עייל [א] מכריז רבי ינאי חבל על דלית ליה דרתא ותרעא לדרתא עביד אמר רב יהודה לא ברא הקב"ה את עולמו אלא כדי שייראו מלפניו שנאמר [א]והאלהים עשה שייראו מלפניו ר' סימון ור' אלעזר[א] הוו יתבי חליף ואזיל ר' יעקב בר אחא א"ל חד לחבריה ניקו מקמיה דגבר דחיל חטאין הוא א"ל אידך ניקו מקמיה דגבר בר אוריין[ב] הוא א"ל אמינא לך אנא דגבר דחיל חטאין הוא ואמרת לי את [ג] בר אוריין הוא תסתיים דרבי אלעזר הוא דאמר דגבר דחיל חטאין הוא דא"ר יוחנן משום ר' אלעזר[ד] [ב]אין לו להקב"ה בעולמו אלא יראת שמים בלבד שנאמר [ב]ועתה ישראל מה ה' אלהיך שואל מעמך כי אם ליראה וגו' וכתיב [ג]ויאמר לאדם הן יראת ה' היא חכמה וגו' [ג]שכן בלשון יוני קורין לאחת הן תסתיים[ה]: דרש רב עולא מאי דכתיב [ד]אל תרשע הרבה וגו' הרבה הוא דלא לירשע הא מעט לירשע אלא [ד]מי שאכל שום וריחו נודף יחזור ויאכל שום אחר ויהא ריחו נודף דרש רבא בר רב עולא מאי דכתיב [ה]כי אין חרצובות למותם ובריא אולם אמר הקב"ה לא דיין לרשעים שאינן חרדין ועצבין מיום המיתה אלא שלבם בריא להן כאולם והיינו דאמר רבה מאי דכתיב [ו]זה דרכם כסל למו יודעין רשעים שדרכם למיתה ויש להם חלב על כסלם שמא תאמר שכחה היא מהן ת"ל [ו]ואחריהם בפיהם ירצו סלה: כחס על הנר כו': ר' יוסי כמאן ס"ל [ה]אי כר' יהודה ס"ל אפילו בהנך נמי ליחייב ואי כר"ש ס"ל פתילה נמי ליפטר אמר עולא [א]לעולם כר' יהודה ס"ל וקסבר ר' יוסי [ב]סותר על מנת לבנות במקומו הוי סותר על מנת לבנות שלא במקומו לא הוי סותר א"ל רבה מכדי [ו]כל מלאכות ילפינן להו ממשכן והתם סותר ע"מ לבנות שלא במקומו הוא א"ל שאני התם כיון דכתיב [ז]על פי ה' יחנו [ז]כסותר ע"מ לבנות במקומו דמי ור' יוחנן אמר לעולם כר"ש ס"ל ומאי שנא פתילה כדאמר[ו] רב המנונא ואיתימא רב אדא בר אהבה הכא בפתילה שצריך להבהבה עסקינן דבהא אפילו ר"ש מודי דקא מתקן מנא אמר רבא דיקא נמי דקתני שהוא עושה פחם ולא קתני מפני שנעשית פחם ש"מ: **מתני'** על שלש עבירות נשים מתות בשעת לידתן על שאינן זהירות בנדה בחלה [ג]ובהדלקת הנר: **גמ'** נדה מ"ט א"ר יצחק היא קלקלה בחדרי בטנה לפיכך תלקה בחדרי בטנה תינח נדה חלה והדלקת הנר מאי איכא למימר כדדרש ההוא גלילאה עליה דרב חסדא אמר הקב"ה [ט]רביעית דם נתתי בכם על עסקי דם הזהרתי אתכם

ראשית

יראת שמים דומה לפתחים חיצונים שדרך להם נכנסים לפנימיים כך אם יראת שמים הוא נעשה חרד לשמור ולעשות ואם לאו אינו חש לתורתו: **בהי עייל.** באיזה פתח נכנס לפתוח את הפנימיים: (א) (ואנא[ז]) אמינא לך. כלומר אתה מיעטת בשבחו: **הן יראת ה'.** יחידה היא סגולה בעולם: **מי שאכל שום וריחו נודף כו'.** פירוקא הוא כלומר הכי קאמר קרא אם רשעת מעט אל תוסיף על רשעך דמי שאכל שום וריחו נודף כבר לחבריו כלום יחזור ויאכל עוד אחר ויהיה נודף יותר לזמן ארוך: **חרדין ועצבין.** נוטריקון דחרצובות: **כאולם.** שפתחו פתוח ורחב: **זה דרכם.** לעיל מיניה כתיב קרבם בתימו לעולם דהיינו קבורה והדר כתיב זה דרכם כסל למו כלומר יודעין הם שזו דרכם אבל כסל למו כליותיהם מטופין בחלבם מהשיב (ב) כליותיהם מחשבת סופם ושמא תאמר מחמת החלב שכחו והרי הם שוגגין ת"ל ואחריהם את העתיד לבא לנפשם אחרי מותם בפיהם ירצו ויספרו תמיד ואעפ"כ אינן חוזרין: **אפי' בפתילה נמי ליפטר.** דחס על הפתילה נמי אינה צריכה המלאכה לגופה דמלאכה היינו כיבוי וכיבוי עצמו אינו צריך לו דאם לא הובערה מעולם הוה ניחא ליה אם מתחלה הובהבה הואיל וחס עליה כי אית בה טפי הוה ניחא ליה בה: **לעולם כר' יהודה סבירא ליה.** דמשום אין צריכה לגופה לא מיפטר הואיל וצריכה לדבר אחר מלאכת מחשבת הוא וכי מכבה לה משום חייסא דשמן ונר היינו טעמא דפטור קסבר דסותר ע"מ לבנות במקומו הוי סותר כל מקלקל דשבת הוי פטור דלאו היינו מלאכת מחשבת וסותר דתנן[ח] באבות מלאכות דמיחייב סותר ע"מ לבנות הוא ואינו יכול לבנות אלא אם כן סותרו והשתא לאו קלקול הוא ורבי יוסי סבר דאם במקומו חוזר ובונה הוא דמחייב אסתירה ואי לא לא ומכבה דומיא דסותר הוא וכן קורע דומיא דסותר והכי תנן [ט] הקורע ע"מ לתפור וכן מוחק תנן ע"מ לכתוב דכולהו סותר נינהו הלכך על הפתילה חייסא דידיה אינה אלא להדליק הלכך מכבה על מנת להדליק[ח] היינו במקומו אבל כי חס על הנר או על השמן ועל הפתילה אינו חס ואינו חושש אם מצלילה אפי' צריך לשמן להדליק בו פתילה אחרת לאחר זמן כמוך נר זה אין זה סותר ע"מ לבנות במקומו שאין הכיבוי וההבערה לא בשמן ולא בנר אלא בפתילה הלכך לא שייכא סתירה ובנין אלא בפתילה וכיון דאין מחשבת סופו לחזור ולהדליק פתילה זו אין כאן עוד בנין במקום סתירה. ודקתני שהוא עושה פחם כלומר מפני שהם עושין[ט] פחם מתחלתה ועומדת לחזור ולהאחיז בה אור ואיכא בנין במקום סתירה. ורבותינו[י] מפרשין נר ושמן ליכא למימר מיבעי ליה למידי אחרינא ולא להדליק. ולי נראה שאין צריכין אנו לדוחק זה דמשום דליכא למימר לית לן למיפטריה שהרי הוא יודע למה חס עליהן וסתם נר אינו אלא להדליק בו פתילה: **ומשכן סותר על מנת לבנות שלא במקומו הוא.** שהיו סותרין אותו מחנייה זו ונוסעים למקום אחר וחונים ומחזירים ומקימין אותו: **כר' שמעון.** דפטר ליה משום דאין צריכין לגופה וכאן על הפתילה היינו טעמא דמחייב כגון שצריך להבהבה שלא הובהבה מעולם יום דכיבוי זה צריך לגופו שיהא הלהב נוח לאחוז בה כשיבא להדליקה: **שהוא עושה פחם.** שהוא °מתכוין ממש לעשותה כמין פחם עכשיו אלמא בכבוי הצריך לגופו מיירי ולא קתני שנעשית פחם מתחלתו שהובהבה דנמצי למימר טעמא משום דבת בנין היא דליכא בנין במקום סתירה מה שאין כן בשמן ונר דלא שייך בהו בנין וסתירה: **מתני' בשעת לידתן.** בגמרא מפרש מאי שנא שעת לידתן: **גמ' הכי גרסינן נדה מאי טעמא: בחדרי בטנה.** מקור דמה: [כ] **קלקלה.** מרדה: **רביעית דם.** חיי אדם תלויין בה:

ראשית

וסותר על מנת לבנות במקומו. ור"ש פוטר אפי' בסותר על מנת לבנות במקומו אלא במקום שע"י סתירה יש תיקון (בבנין אחרון) יותר משלא היה בנין ראשון מעולם שם כגון בפתילה שצריך להבהבה דמחייב ר' שמעון כדאמר בסמוך ואם תאמר לר' שמעון הא דתנן בפרק כלל גדול (לקמן דף עג.) המכבה והסותר בשלמא מכבה משכחת לה דמתקן כדפירש[ל] כגון לעשות פחמין אלא סותר לא משכחת שיהא מתקן בסתירה זו יותר משלא היה בנוי שם מעולם ולמאי חייב לר' שמעון וי"ל דכולהו ממשכן ילפינן לה ולא היה כיבוי במשכן כ"א לעשות פחמין ולהכי לא מחייב ר"ש אלא בכה"ג אבל סותר אשכחן במשכן שאין מתקן בסתירה זו יותר משלא היה בנוי שם מעולם ולהכי מחייב שם אפי' ר"ש וא"ת כיון דסותר ומכבה בעינן ע"מ לבנות ולהבעיר א"כ בפרק כלל גדול (שם) דתנן המכבה והסותר הוי ליה למיתני המכבה ע"מ להבעיר והסותר ע"מ לבנות כי היכי דקתני המוחק ע"מ לכתוב שתי אותיות והקורע ע"מ לתפור שתי תפירות וי"ל דהתם נמי לא קתני ליה אלא משום דבעי למיתני שיעורא דשתי אותיות ושתי תפירות אבל במכבה וסותר על מנת להבעיר ולבנות כל שהוא מיחייב לא איצטריך למיתנייה:

על

עין משפט
נר מצוה

קטו א מיי' פי"א מהל' שבת הל' ז ופי"ב הל' ב סמג לאוין סה טור א"ח סימן רסה:

קטז ב מיי' פי"ב מהל' שבת הלכה טו:

קיז ג מיי' פ"ב מהל' שבת הל' ג טוש"ע א"ח סי' רסג סעיף ג:

מסורת הש"ס
עם הוספות

א) יומא עב:, ב) [מ"ק כח. סנהדרין קו: ע"ש], ג) ברכות לג. (רש"ש), ד) [לעיל יב. לקמן עג: וש"נ], ה) [לקמן מט:], ו) כה"ג עירובין נה: (רש"ש), ז) [סוטה ה. ע"ש רש"י ותוספות ד"ה אדם], ח) [לקמן עג:], ט) לקמן עג ע"א.

◆

הגהות הב"ח

(א) רש"י ד"ה בהי וכו' הפנימיים הס"ד ואח"כ מ"ה אמינא לך אנא [ז] כלומר: (ב) ד"ה זה דרכם וכו' מהשיב אל כליותיהם וכו' ירצו סלה ויספרו:

◆

תורה אור השלם

א) יָדַעְתִּי כִּי כָּל אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה הָאֱלֹהִים הוּא יִהְיֶה לְעוֹלָם עָלָיו אֵין לְהוֹסִיף וּמִמֶּנּוּ אֵין לִגְרֹעַ וְהָאֱלֹהִים עָשָׂה שֶׁיִּרְאוּ מִלְּפָנָיו: [קהלת ג, יד]

ב) וְעַתָּה יִשְׂרָאֵל מָה יְיָ אֱלֹהֶיךָ שֹׁאֵל מֵעִמָּךְ כִּי אִם לְיִרְאָה אֶת יְיָ אֱלֹהֶיךָ לָלֶכֶת בְּכָל דְּרָכָיו וּלְאַהֲבָה אֹתוֹ וְלַעֲבֹד אֶת יְיָ אֱלֹהֶיךָ בְּכָל לְבָבְךָ וּבְכָל נַפְשֶׁךָ: [דברים י, יב]

ג) וַיֹּאמֶר לָאָדָם הֵן יִרְאַת אֲדֹנָי הִיא חָכְמָה וְסוּר מֵרָע בִּינָה: [איוב כח, כח]

ד) אַל תִּרְשַׁע הַרְבֵּה וְאַל תְּהִי סָכָל לָמָּה תָמוּת בְּלֹא עִתֶּךָ: [קהלת ז, יז]

ה) כִּי אֵין חַרְצֻבּוֹת לְמוֹתָם וּבָרִיא אוּלָם: [תהלים עג, ד]

ו) זֶה דַרְכָּם כֵּסֶל לָמוֹ וְאַחֲרֵיהֶם בְּפִיהֶם יִרְצוּ סֶלָה: [תהלים מט, יד]

ז) וְיֵשׁ אֲשֶׁר יִהְיֶה הֶעָנָן יָמִים מִסְפָּר עַל הַמִּשְׁכָּן עַל פִּי יְיָ יַחֲנוּ וְעַל פִּי יְיָ יִסָּעוּ: [במדבר ט, כ]

◆

גליון הש"ס

גמרא אין לו להקב"ה בעולמו. עיין ברכות דף לג ע"ב: רש"י ד"ה מפני שהוא עושה פחם. שהוא מתכוין ממש. וק"ל הא בפשוטו י"ל דחוץ מן הפתילה היינו דחוס כחס על הפתילה חייב דמיירי בלא הובהבה מעט"י וכיון דלנטו לחזור ולהדליק הפתילה וניחא ליה בפחם מיקרי צריכה לגופה דאפילו באינו מתכוין אלא דהוי פ"ר היכא דניחא ליה מקרי צריכה לגופה כדלקמן קג ע"א בחולם שולפין בארעא דידיה. ותרווח יותר דבפתילה שצריך להבהבה עסקינן היינו דהוא אינו מתכוין לכך אלא דממילא ניחא ליה:

◆

הגהות וציונים

א] [בילקוט פרשת עקב רמז תתנה איתא רבי ור' אלעזר בר' שמעון הוו יתבי וכו' ועי"ע ילקוט קהלת ג' רמז תתקסט] (גליון): ב] [בגיטין סב ע"א פרש"י בן תורה] (גליון): ג] ברפ"י נוסף דגבר בר אוריין: ד] [בילקוט פרשת עקב הנ"ל איתא ר' אלעזר בר' שמעון] (גליון): ה] [במגילה כז ע"א פרש"י ד"ה תסתיים יש סימן] (גליון): ו] לולא דמסתפינא הייתי אומר דמלת "כדאמר" צריך תיקון וצ"ל **אמר** (חידושי הש"ס לר"י פיק): ז] צ"ל **אנא** (גליון): ח] יש להוסיף להדליק הפתילה הוי במקומו (כנדצ"ל, בארות המים): ט] נרצ"ל מפני שנעשית פחם (מהרש"ל): י] ורבותי (מהרש"ל): כ] דיבור זה צ"ל קודם ד"ה בחדרי: ל] נרצ"ל כדפירשתי (רפ"ר כדפי'): מ] כ"ה ברש"י בע"י:

◆

רבינו חננאל

א"ר יוחנן אין להקב"ה אלא יראת שמים בלבד שנא' ויאמר לאדם הן יראת ה' היא חכמה וסור מרע בינה: **פיס' כחס על הנר כחס על השמן** וכו'. אוקימנא למתני' כולה המכבה את הנר כחס על הנר כחס על השמן כחס על הפתילה כר' לר' יהודה דסבר דבר שאין מתכוין אסור וחלק עליו רבי יוסי בכולהו והודה לו בפתילה. **ואוקמה עולא** דרבי יוסי נמי כרבי יהודה סבירא ליה דדבר שאין מתכוין אסור מיהו אמר לך לא מחייב אלא היכא דקא מתעבדא מלאכה וסותר ע"מ לבנות במקומו. כגון פתילה שכבה ע"מ להדליק במקום שכבה בראש הפתילה הוי סותר ונגמרה מלאכה לפיכך חייב אבל מכבה הפתילה ליטול השמן או הנר נמצא סותר בפתילה ובונה בנר או בשמן כי האי גוונא לא הוי סותר ואין שם מלאכה כלל לפיכך פטור. ואקשינן מכדי מלאכות דשבת ילפינן להו [ממשכן] ובמשכן סותר מזה המקום שנוסעין ממנו לבנות במקום אחר הוא והנה סותר שלא לבנות במקומו הוי סותר. ושנינן כיון דכתיב **על פי ה' יחנו ועל פי ה' יסעו** ויתכן שיאמר להם שובו חנו במקום שסרתם כסותר ע"מ לבנות [במקומו] דמי. **רבי יוחנן אמר** לעולם רבי יוסי כרבי שמעון סבירא ליה ומתני' בפתילה שצריך להבהבה עסקי'. דבהא אפילו רבי שמעון מודה דקא מתקן מנא ודחורכי משויא ליה מנא ודייקא נמי מתני' הכי דקתני מפני שהוא עושה פחם כלומר מתכוין לעשותה פחם הוא ולא קתני שנעשה פחם בלא כוונתו שי"מ. **נתברר** כי ההבהוב הוא חירוך כדכתיב (דניאל ג) ושער ראשיהון לא היתחרך והחירוך הוא עשייה כמין פחם: מתני' על שלש עבירות נשים וכו'. אסיקנא כי הא

◆

ליקוטי רש"י

דרתא. חצר. **ותרעא לדרתא עביד.** שהתורה אינה אלא שער ליכנס בה ליראת שמים לכך צריך שתקדים לו יראת שמים [יומא עב:]. **בר אוריין.** בן תורה [גיטין סב.]. **תסתיים.** יש סימן [מגילה כז.]. **ועתה ישראל.** אף על פי שעשיתם כל זאת עודנו רחמיו וחבתו עליכם ומכל מה שחטאתם לפניו אינו שואל מכם. **כי אם ליראה וגו'.** ורבותינו דרשו מכאן הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים [דברים י, יב ועי' כאן במהרש"א ח"א]. **הן יראת ה' היא חכמה.** זו צריכה לנו ואין חכמה יפה בלא יראה [איוב כח, כח]. **אל תרשע הרבה.** אפי' רשעת מעט אל תוסיף להרשיע [קהלת ז, יז]. **זה דרכם כסל למו.** זה דרכם של רשעים שסופם אבודים אבל כסל למו חלב יש להם על כסליהם ומכסות את כליותיהם ואין יועצות אותם לשוב מרעתם ושמא תאמר שכחה היא להם על שכחו שסופם למות ת"ל ואחריהם בפיהם ירצו כלומר יום אחריתם תמיד בפיהם ואין מרדים ממנו. **ירצו.** לשון הרצאת דברים לעריזונ"ש בלע"ז [תהלים מט, יד]. **אי כר' יהודה ס"ל.** דאמר מלאכה שאינה צריכה לגופה שבלותו לא תעשה ואינו צריך לעיקר (תכליתה) [תכליתו] כי הכא וכו' ואעפ"כ חייב ופלוגתייהו בהמצניע (לקמן צג:) גבי מוציא המת במטה חייב ואף על גב דהוצאת המת לא ניחא ליה ביה ור' שמעון פוטר [לעיל יב.]. **ואי כר"ש ס"ל.** דהוי מלאכה שאינה צריכה לגופה וכל מלאכה שאינה צריכה (לגופה) אלא לסלקה מעליו הוי מלאכה שאינה צריכה לגופה דבלותו לא באה לו ולא היה צריך לה הלכך לאו מלאכת מחשבת היא לר' שמעון [לקמן צג:]. ולרבי שמעון אמר מילתיה גבי מוציא את המת במטה לקוברו בשבת (שבת צג:) וקאמר רבי שמעון פטור על הוצאה זו שבלותו לא היתה באה אליו ולא היה צריך לה [חגיגה י.]. **כל מלאכות ילפינן להו ממשכן.** אותן המנויות שם בפרק כלל גדול היו צריכין למשכן ופרשת שבת נסמכה לפרשת מלאכת המשכן ללמוד הימנה [לקמן מט:]. **עליה דרב חסדא.** לפני רב חסדא. לפי שרב חסדא יושב והדרשן עומד קאמר עליה דדומה כמו שעומד למעלה מן היושב [שם פח.]. לפניו וכן לשון הש"ס והמקרא שרפים עומדים ממעל לו (ישעיה ו) ועל שם שהלוים להתקרב לפניו עומדין מרחוק [לעיל ל. ע"ש בב"ח]. **רביעית דם נתתי בכם.** שרביעית דם הוא מתקיים שיעור זה הלכה למשה מסיני שרביעית דם מן המת מטמאה באהל מפני שהיא נפש וקריא ביה על כל נפשות מת לא יבא [סוטה ה.].

הודפסה ברזולוצית מסך - להדפסה איכותית הדפס ישירות מן התכנה

[א] ראשית קראתי אתכם על עסקי ראשית הזהרתי אתכם נשמה שנתתי בכם קרויה נר[א] על עסקי נר הזהרתי אתכם אם אתם מקיימים אותם מוטב ואם לאו הריני נוטל נשמתכם ומ"ש בשעת לידתן אמר רבא[ב] נפל תורא חדד לסכינא אביי אמר תפיש תירוס אמתא בחד מחטרא ליהוי רב חסדא אמר שבקיה לרויא דמנפשיה נפיל מר עוקבא אמר רעיא חגרא ועיזי ריהטן אבב חוטרא מילי ואבי דרי חושבנא רב פפא אמר אבב חנואתא נפישי אחי ומרחמי אבב בזוני לא אחי ולא מרחמי וגברי היכא מיבדקי אמר ריש לקיש בשעה שעוברים על הגשר גשר ותו לא אימא כעין גשר רב לא עבר במברא דיתיב ביה עכו"ם אמר דילמא מיפקיד ליה דינא עליה ומתפיסנא בהדיה שמואל לא עבר אלא במברא דאית ביה עכו"ם אמר שטנא בתרי אומי לא שליט ר' ינאי בדיק ועבר ר' ינאי לטעמיה דאמר *לעולם אל יעמוד אדם במקום סכנה לומר שעושין לו נס שמא אין עושין לו נס ואם עושין לו נס מנכין לו מזכיותיו אמר רבי חנין מאי קראה [ב] קטנתי מכל החסדים ומכל האמת רבי זירא ביומא דשותא לא נפיק לביני דיקלי אמר ר' יצחק בריה דרב יהודה לעולם יבקש אדם רחמים שלא יחלה שאם יחלה אומרים לו הבא זכות והפטר אמר מר עוקבא מאי קראה [ג] כי יפול הנופל ממנו ממנו להביא ראיה תנא דבי רבי ישמעאל כי יפול הנופל ממנו (ממנו) ראוי זה ליפול משש ימי בראשית שהרי לא נפל והכתוב קראו נופל אלא שמגלגלין זכות על ידי זכאי וחובה על ידי חייב: ת"ר מי שחלה ונטה למות אומרים לו התודה שכן כל המומתין מתודין אדם יוצא לשוק יהי דומה בעיניו כמי שנמסר לסרדיוט חש בראשו יהי דומה בעיניו כמי שנתנוהו בקולר עלה למטה ונפל יהי דומה בעיניו כמי שהעלוהו לגרדום לידון שכל העולה לגרדום לידון אם יש לו פרקליטין גדולים ניצול ואם לאו אינו ניצול ואלו הן פרקליטין של אדם תשובה ומעשים טובים ואפי' תשע מאות ותשעים ותשעה מלמדים עליו חובה ואחד מלמד עליו זכות ניצול שנאמר [ד] אם יש עליו מלאך מליץ אחד מני אלף להגיד לאדם ישרו ויחננו ויאמר פדעהו מרדת שחת וגו': ר' אליעזר בנו של ר' יוסי הגלילי אומר אפילו תשע מאות ותשעים ותשעה באותו מלאך לחובה ואחד לזכות ניצול שנאמר מליץ אחד מני אלף: תנו רבנן על שלש עבירות נשים מתות יולדות רבי אלעזר אומר נשים מתות ילדות ר' אחא אומר בעון שמכבסות צואת בניהם בשבת וי"א על שקורין לארון הקודש ארנא: תניא ר' ישמעאל[ג] בן אלעזר אומר בעון שני דברים עמי הארצות מתים על שקורין לארון הקודש ארנא ועל שקורין לבית הכנסת בית עם תניא ר' יוסי אומר שלשה בדקי מיתה נבראו באשה ואמרי לה שלשה דבקי מיתה נדה וחלה והדלקת הנר חדא כר' אלעזר וחדא כרבנן תניא רשב"ג אומר הלכות הקדש תרומות ומעשרות הן הן גופי תורה ונמסרו

ראשית קראתי אתכם. ראשית תבואתה (ירמיה ב): עסקי ראשית. ראשית עריסותיכם (במדבר טו): הריני נוטל נשמתכם. ותאבד רביעית דמכם ויכבה נרכם ויבטל שם ראשיתכם ונשים נצטוו על כך כדאמרינן בבראשית רבה היא איבדה חלתו של עולם שעל ידה נטרד אדה"ר שנתרם כחלה וכבתה נרו של עולם ושפכה דמו ועוד שארכי הבית תלוין בה: נפל תורא. לארץ שהוא עומד לשחיטה הכל אומרים חדדו לסכינא עד שלא יקום ויהא טורח להפילו כך הואיל ואיתרע מזלה מזומנת פורענותה לבא: תפיש תירוס אמתא. תרבה פשעים השפחה וכולן[ד] תלקה במכה אחת: תפיש. תרבה: תירוס. פשע והתריסה: מחטרא. בעדו"ל בלע"ז. כלומר אשה עומדת ליסורי לידה על עונשה של חוה ומצרפין לה עונשין הרבה לאותו מלקות: שבקיה לרויא. לשיכור אינך צריך להפילו שהוא יפול מאליו כך האשה עומדת לילד משנתעברה והיא צריכה לבקש להקב"ה לפתוח רחמה והוא נמנע והיא מתה מאליה. כל הני משל הדיוט ניהו: רעיא חגרא ועיזי רהיטין. קלים[ה] לרוץ ואינו יכול להגיען ולהלקותן על סרחון: אבב חוטרא מילי. כשהיא באה לפני גדרות הצאן שם הוא מדבר עמה להלקותה על פשעה ואבי דרי לבית הדיר של צאן באין לחשבון. גדרות צאן מתרגמינן חוטרין דען (במדבר לב). כלומר האשה כשהיא בבריאות פעמים שזכיותיה תולין ואין כח במקטרג להזכיר עונה אבל משהגיעה לפתח הסכנה וצריכה לנסים שם מזכירין עונותיה ומעשיה אם ראויה היא לנס אם לאו: אבב חנואתא נפישי אחי ומרחמי. לפתח החנות שמחלקים בו מזונות ויש שם עושר, הרבה אחים והרבה אוהבים יש, הכל נעשים אוהבים: מרחמי. אוהבים: אבב בזוני. במקום שיש הפסד ושוני לא אחי ולא מרחמי כך בשעת הסכנה הורע מזלה ותשיטתה וחלש פרקליטין שלה: וגברי היאך מיבדקי. מעשים שלהם להזכיר עונם וזכותם: כעין גשר. כל מקום סכנה כגון קיר נטוי[ו] ויוצא לדרך: דילמא מיפקיד. נכרי דינא על חטאיו ומתפיסנא בהדיה: מברא. ספינה שעוברין בה את הנהר: בדיק. הספינה שלא יהא בה נקב: מנכין. פוחתין: קטנתי מכל החסדים. הוקטנו ונתמעטו זכיותי בשביל החסדים אשר עשית וגו': יומא דשותא. שמנשבת בו הרוח דרומית חזקה המפלת חומות ועוקרת אילנות: לביני דקלי. שלא יפיל הרוח דקל עליו: ממנו להביא ראיה. מאחר שהוא נופל צריך למצוא ממנו וממעשיו ראיה לזכות: משש ימי בראשית. דכתיב קורא הדורות מראש (ישעיה מא) שנגלו לפניו הדורות ומעשיהם וקנס פורענותם[ז]: שהרי. כשניתנה תורה עדיין לא נפל זה והכתוב קראו נופל: על ידי חייב. בע"ה זה שלא קיים מצות מעקה: אומרים. העומדין שם: שכן דרך כל המומתים מתודין. כדתנן בסנהדרין שכל המתודה יש לו חלק כו' שכן מצינו בעכן שאמר לו יהושע כו' בפ' נגמר הדין (סנהדרין דף מג:): לשוק. מצויים שם מריבות ובעלי דינים נכרים וישראלים: דומה כמי שנמסר לסרדיוט. להוליכו לפני השופט: חש בראשו. חשש בעלמא מיחוש קל: נתנוהו בקולר. הוי טפי משנמסר לסרדיוט וגרוע מעולה לגרדום שאין דנין שם אלא להריגה ועל סרחון חמור וצריך פרקליטין גדולים: עלה למטה. שחלה הרבה שצריך לעלות וליפול למשכב: ואלו הן פרקליטין. (א) שעושה למטה (ב) לפני לב"ד של מעלה תשובה ומעשים טובים: באותו מלאך. שמליץ עליו זכות והוא אחד מני אלף ואפילו הוא עצמו מעיד עליו חובה ניצול באחת של זכות שנאמר מליץ אחד מני אלף במליצתו של מלאך אין אלא אחת מאלף להגיד ישרו ומשמע נמי שהמלאך המליץ הוי אחד מני אלף דהא מלאך כתיב מכלל דהאחר מגידים עליו חובה אלא מדלא כתיב אם יש עליו מליץ מלאך אחד מני אלף איכא למידרשיה אמלאך ואמליצה: יולדות. בשעת לידתן: שלש עבירות. הנך דמתניתין: ילדות. בחורות ואפילו שלא בשעת לידה: רבי אחא אומר. הילדות מתות על עון שמכבסות: ארנא. כך היו קורין מגלות שלהם פריט"י ובלשונו משטי"ל: בית עם. לשון בזוי שמתקבצין בו הכל: ולארון הקודש ארנא. אין קורין אותו ארון הקודש: בדקי (ג). שעות שבודקין אותן בהן בשעת סכנה כרבנן דאמרי יולדות: דבקי. שמדקדקין ומקרבין מיתה לפני זמנה כר' אלעזר דאמרי ילדות:

ונמסרו

על שקורין לארון הקדש ארנא. לא ארון שעשה בצלאל קאמר דמסתמא לא היו מזכירים ארון שהיה לפני כמה שנים שנגנז בבית הראשון אלא לארון שבבית הכנסת אע"ג דבכל דוכתי קרי ליה תיבה כדתנן העובר לפני התיבה היורד לפני התיבה (ברכות פ"ה דף לד.) אור"י אשכחן נמי דקרי ליה ארון כדאמר תשעה וארון מצטרפין (שם פ"ז דף מז:):

מקרא

עין משפט נר מצוה

קיח א מיי' פי"א מהל' רוצח ושמירת נפש הל' ו סמג עשין עט טוש"ע י"ד סי' קטז סעיף ה בהג"ה:

קיט ב מיי' פ"א מהל' תשובה הל' ד סמג עשין טז טוש"ע א"ח סי' קנא סעיף ח:

הגהות הב"ח

(א) רש"י ד"ה ואלו הן פרקליטין (שעושה למטה). תא"מ ונ"ב פ"א אין זה: (ב) באד"ה שבהן לפני לב"ד: (ג) ד"ה בדקי מיתה עונות:

הגהות וציונים

א] [כדכתיב נר ה' נשמת אדם (משלי כ, כז) תנחומא ריש פ' נח] (גליון): ב] צ"ל רבה] (גליון): ג] צ"ל שמעון (דק"ס): ד] נדצ"ל לבולן (בארות המים): ה] קלה וכו' להגיעה ולהלקותה על פרחונה (כ"ה בדפו"ר ובכת"י וכ"ה בדק"ס): ו] נ"א וזמן (גליון), פ"א ומנת (חכמת מנוח): ז] נראה שדבור זה צ"ל קודם ד"ה בית עם (באה"ם).

רבינו חננאל

דרדיש ההוא בלילה רביעית דם נתתי בכם על עסקי דם הזהרתי אתכם ראשית קראתי אתכם על עסקי ראשית הזהרתי [אתכם] כגון החלה והתרומה נשמה שקרויה נר נתתי בכם על עסקי נר הזהרתי אתכם אם אתם מקיימין אותן מוטב ואם לאו הריני נוטל נשמתכם. ולמה בשעת לידה אמר רבה נפל תורא חדד סכינא. תפוש תירוס אמתא בחד מחטרא. פי' הרבה להתרומם השפחה על אדונתה אחת הכאה תהיה עליה כלומר פעמים [illegible] אדונתה ומקבצת אדונתה את הכל בלבה והיא משלמת לה בהכאה אחת. וכן רעיא מחגרא ועייזא רהיטא אבב חוטרא ואבי [דרי] חושבנא. פי' רועה פסח שאין יכול לרוץ אם בורחת ורצה הבהמה בשדות כשמגיע בשער גדרות הצאן כדמתרגמינן חוטרין דעין. ובבית הדיר לדיר שם מעלה חשבון הבריות שברחה ושם מכה אותה. בחנות של יין הכל [אוהבין] ואחין ושם ושואלין בשלום בעל החנות כדי שישתו עמו אבל אם בא ראשון שנתפס אדם בבית המכס בבית המושל להענש כל אוהביו בורחין אין אחד מהן פונה אליו: לא יעמוד אדם במקום סכנה ויאמר עושין לי נס [שמא] אין עושין לו נס ואם עושין לו נס מנכין לו מזכיותיו שנא' קטנתי מכל החסדים וגו': לעולם יבקש אדם רחמים שלא יחלה שאם יחלה אומרים לו הבא זכות והפטר: ת"ר חלה ונטה למות אומרים לו התודה שכן כל המומתין מתודין אדם יוצא לשוק יהיה דומה בעיניו כמי שנמסר לסרדיוט [illegible] בקולר עלה למטה ונפל יהי דומה בעיניו כמי שהעלוהו לגרדום לידון אם יש לו פרקליטין [illegible] המלמדים עליו [illegible] תשובה ומעשים טובים [illegible] מלאך אחד מליץ [illegible] להגיד לאדם ישרו ויחננו ויאמר פדעהו מרדת שחת מצאתי כופר: שלשה בדקי מיתה. כרבנן דאמרי מתות יולדות [ואמרי לה ג' דבקי מיתה] כלומר דבקה בהו מיתה בעתה:

מסורת הש"ס עם הוספות

א) תענית דף כ:, ב) [סנהדרין דף מ. ב"ב קיט:] תוספתא יומא פ"ד], ג) תוספתא פ"ב מכות לג:, ד) תוספתא פרק ג, ה) סוף פי' יז ובירושלמי כאן סוף ה"ו, ו) עיין ר"ה טז:, ז) תו"כ אחרי פרשתא ז ה"ד.

תורה אור השלם

א) קֹדֶשׁ יִשְׂרָאֵל לַיְיָ רֵאשִׁית תְּבוּאָתֹה כָּל אֹכְלָיו יֶאְשָׁמוּ רָעָה תָּבֹא אֲלֵיהֶם נְאֻם יְיָ: [ירמיה ב, ג]

ב) קָטֹנְתִּי מִכֹּל הַחֲסָדִים וּמִכָּל הָאֱמֶת אֲשֶׁר עָשִׂיתָ אֶת עַבְדֶּךָ כִּי בְמַקְלִי עָבַרְתִּי אֶת הַיַּרְדֵּן הַזֶּה וְעַתָּה הָיִיתִי לִשְׁנֵי מַחֲנוֹת: [בראשית לב, יא]

ג) כִּי תִבְנֶה בַּיִת חָדָשׁ וְעָשִׂיתָ מַעֲקֶה לְגַגֶּךָ וְלֹא תָשִׂים דָּמִים בְּבֵיתֶךָ כִּי יִפֹּל הַנֹּפֵל מִמֶּנּוּ: [דברים כב, ח]

ד) אִם יֵשׁ עָלָיו מַלְאָךְ מֵלִיץ אֶחָד מִנִּי אָלֶף לְהַגִּיד לְאָדָם יָשְׁרוֹ: וַיְחֻנֶּנּוּ וַיֹּאמֶר פְּדָעֵהוּ מֵרֶדֶת שַׁחַת מָצָאתִי כֹפֶר: [איוב לג, כג-כד]

ליקוטי רש"י

ראשית קראתי אתכם. ישראל שנקראו ראשית [בראשית א, א]. מברא. ספינה רחבה שעוברין בה את הנהר [חולין צד.]. מנכין. ממעטין [תענית כ:]. קטנתי מכל החסדים. נתמעטו זכיותי על ידי החסדים והאמת שעשית עמי לכך אני ירא שמא משהבטחתני נתלכלכתי בחטא ויגרום לי להמסר ביד עשו. ומכל האמת. אמתת דבריך ששמרת לי כל ההבטחות שהבטחתני [בראשית לב, יא]. ביומא דשותא. [יום] שרוח דרומית מנשבת והיא קשה מכל הרוחות [יבמות עב.]. ורוח דרומית היא שלשון אמרי יומא דשותא [לקמן קנו:]. ראוי זה ליפול וכו'. ראוי זה לא התגלגל מיתתו על ידך שמגלגלין זכות ע"י זכאי וחובה ע"י חייב [דברים כב, ח]. קולר. שלשלת של ברזל [גיטין ז:]. גרדום. מקום אחד הוא לדון נפשות כמו שנים שעלו לגרדום [ב"ק יח:], [ע"ז טז:], בית ועד שדנים בו נפשות להריגה [ר"ה יח.]. אחד מני אלף. מהגידי פשעו והוא ילין ישרו. ויחננו. המקום. פדעהו. כמו פדהו אל"ף מתחלפת בעי"ן והענין מוכיח שאתה כופר ופדיון [איוב לג, כג]. בדקי מיתה. שהאשה נבדקת בהן בשעת הסכנה שאם יצאה בה אחד מהם תמות [ברכות לא:].

חשק שלמה על רבינו חננאל

א) עיין ערוך ערך [illegible]:

ונמסרו לעמי הארץ תניא רבי נתן אומר בעון נדרים מתה אשה של אדם שנאמר [א] אם אין לך לשלם למה יקח משכבך מתחתיך רבי אומר [ב] בעון נדרים בנים מתים כשהן קטנים ° שנאמר [ב] אל תתן את פיך לחטיא את בשרך ואל תאמר לפני המלאך כי שגגה היא למה יקצוף האלהים על קולך וחבל את מעשה ידיך איזה הן מעשה ידיו של אדם הוי אומר בניו ובנותיו של אדם ת"ר בעון נדרים בנים מתים דברי ר"א בר"ש ר' יהודה הנשיא אומר בעון ביטול תורה בשלמא למאן דאמר בעון נדרים כדאמרן אלא למ"ד ° בעון ביטול תורה מאי קראה דכתיב [ג] לשוא הכיתי את בניכם מוסר לא לקחו ר"נ בר יצחק אמר למ"ד בעון נדרים נמי מהכא לשוא הכיתי את בניכם על עסקי שוא מכדי [ט] ר' יהודה הנשיא היינו רבי ורבי בעון נדרים קאמר בתר דשמעה מר"א בר' שמעון פליגי בה ר' חייא בר אבא ° ור' יוסי חד אמר בעון מזוזה וחד אמר בעון ביטול תורה למ"ד בעון מזוזה מקרא נדרש לפניו ולא לפני פניו ולמ"ד בעון ביטול תורה [ס] מקרא נדרש לפניו ולפני פניו: פליגי בה ר"מ ור' יהודה חד אמר בעון מזוזה וחד אמר בעון ציצית בשלמא למ"ד בעון מזוזה דכתיב [ד] וכתבתם על מזוזות ביתך וכתיב בתריה [ה] למען ירבו ימיכם וימי בניכם אלא למ"ד בעון ציצית מ"ט א"ר כהנא ואיתימא שילא מרי דכתיב [ו] גם בכנפיך נמצאו דם נפשות אביונים נקיים ר"נ בר יצחק אמר למ"ד בעון מזוזה נמי מהכא דכתיב [ו] לא במחתרת מצאתים שעשו פתחים כמחתרת אמר ר"ל [*] כל הזהיר בציצית זוכה ומשמשין לו ב' אלפים וח' מאות עבדים שנא' [ז] כה אמר ה' [צבאות] בימים ההמה אשר יחזיקו עשרה אנשים מכל לשונות הגוים [והחזיקו] בכנף איש יהודי לאמר נלכה עמכם וגו': סימן שנא חלה תרומה נגולת דינא שבועה שפוכתא גילויא ונבלותא: תניא ר' נחמיה אומר בעון שנאת חנם מריבה רבה בתוך ביתו של אדם ואשתו מפלת נפלים ובניו ובנותיו של אדם מתים כשהן קטנים: ר' אלעזר בר' יהודה אומר בעון חלה אין ברכה במכונס ומארה משתלחת בשערים וזורעין זרעים ואחרים אוכלין שנאמר [ח] אף אני אעשה זאת לכם והפקדתי עליכם בהלה את השחפת ואת הקדחת מכלות עינים ומדיבות נפש וזרעתם לריק זרעכם ואכלוהו אויביכם אל תקרי בהלה אלא בחלה ואם נותנין מתברכין שנאמר [ט] [ו]ראשית עריסותיכם תתנו לכהן להניח ברכה אל ביתך: בעון ביטול תרומות ומעשרות שמים נעצרין מלהוריד טל ומטר והיוקר הוה והשכר אבד ובני אדם רצין אחר פרנסתן ואין מגיעין שנאמר [י] ציה גם חום יגזלו מימי שלג שאול חטאו מאי משמע [ו] תנא דבי רבי ישמעאל בשביל דברים שצויתי אתכם בימות החמה ולא עשיתם יגזלו מכם מימי שלג בימות הגשמים ואם נותנין מתברכין שנאמר [כ] הביאו את כל המעשר אל בית האוצר ויהי טרף בביתי ובחנוני נא בזאת אמר ה' צבאות אם לא אפתח לכם את ארובות השמים והריקותי לכם ברכה עד בלי די [ט] מאי עד בלי די אמר רמי בר (רב [א]) אמר רב עד שיבלו שפתותיכם מלומר די: בעון גזל הגובאי עולה והרעב הווה ובני אדם אוכלים בשר בניהן ובנותיהן שנאמר [ל] שמעו הדבר הזה פרות הבשן אשר בהר שומרון העושקות דלים הרוצצות אביונים אמר רבא כגון [י] הני נשי דמחוזא

דאכלן

[ס] **מקרא** נדרש לפניו ולפני פניו. תימה לר"י דבפ"ק דקדושין (דף לד. ושם) דקאמר כל מצות עשה כו' ופריך ונקיש מזוזה לתלמוד תורה פי' וליפטרי נשים ממזוזה כי היכי דפטירי מתלמוד תורה ומשני לא ס"ד דכתיב למען ירבו ימיכם וגו' אטו גברי בעו חיי נשי לא בעו חיי והשתא הא קאי נמי אתלמוד תורה כדמשמע הכא אע"פ שאין הנשים חייבות וי"ל דבת"ת הוה מחייבינן נמי מהאי טעמא אי לא מיעט קרא בהדיא [ט] דכתיב ולמדתם אותם את בניכם ולא את בנותיכם אבל במזוזה דליכא מיעוט אלא היקשא מהאי טעמא אית לן למימר דלאו להקיש: **רבי** יהודה הנשיא היינו רבי ורבי בעון נדרים קאמר. והכא לא משני דאף בעון ביטול תורה קאמר כדמשני לקמן (דף לג:) גבי אף על לשון הרע דהתם שייך למימר דאף קאמר דבברייתא שניה שמביא אחריה קאי נמי אתנא קמא דקאמר על לשון הרע וקאמר איהו אף שאוכלים דברים שאינם מתוקנים אבל הכא אי אף קאמר א"כ בברייתא דלעיל דלא קאי את"ק הוה ליה למינקט נמי בעון ביטול תורה:

בעון ציצית כו'. דוקא מימיהם שהיו מלבושיהם כך מארבע כנפות היו נענשים מי שלא היה להם ציצית כדמוכח (מנחות מא.) גבי א"ל מלאכא לרב קטינא כו' אבל השתא שאין העולם רגילים במלבושים כאלו אין צריך לקנות. אך טוב לקנות טלית ולברך עליו בכל יום כדאמר בסוף פרק קמא דסוטה (דף יד.) וכי לאכול מפריה היה רוצה משה אלא אמר משה מצוה שאוכל לקיים יתקיים על ידי [ת"י]:

ס"ג

ונמסרו לעמי הארץ. שלא מסרו [ס] לב"ד למנות שומרין לדבר והאמינה תורה את כל אדם עליהן. והן הן גופי תורה שחברים אוכלין פתן וסומכין שניטל ממנו חלה ותרומה ומעשרות [י] והקדש נמי מסור לכל אדם להקדיש ואל הקדש על פי כל אדם והן גופי תורה שהיינו צריכים לחוש במטלטלין שמא הקדישו וחזר בו ולאע"ג דתקון רבנן דמאי מ"מ תורה האמינתו. ורבותי מפרשים הלכות הקדש כגון יין לנסכים כדמפרש בחומר בקדש (חגיגה דף כד:) שעמי הארץ נאמנים עליו [ה] וקשיא לי אי מדרבנן קאמר דחשיב מאי דהימנוהו רבנן לא הוה ליה למיתני תרומות ומעשרות דרבנן לא הימנוהו: **אם אין לך לשלם.** עולות והקדשות שנדור: **משכבך.** אשתך: **אל תתן את פיך** (א). נדר [ג] לחטיא את בשרך לחייב את בניך: **לפני המלאך.** גזבר של הקדש: **כי שגגה.** בשוגג קבלתי לנדור ולא אשלם: **על קולך.** בשביל קול נדריך: **לשוא הכיתי.** בתמיה וכי בחנם הכיתים אינו אלא בשביל המוסר דהיינו תורה [ד] לא לקחו לא למדו לשון לקח: **על עסקי שוא.** שסקרו בנדריהם דדמי לשבועה: **והא בעון** נדרים אמר בברייתא קמייתא. ומשני ההיא קמייתא בתר הכי איתמר דמעיקרא אמר בעון ביטול תורה ובתר דשמע מר' אלעזר דשמע מר' שמעון אבוה דהוה רביה דרבי בעון נדרים אמר איהו נמי הכי: **מקרא נדרש.** למען ירבו ימיכם וימי בניכם נדרש לפניו קאי אקרא דלקמיה דמשתעי במזוזה ולא לפני פניו ולמדתם אותם את בניכם: **ולפני פניו.** ואף בעון בטול תורה קאמר: **גם בכנפיך.** בשביל כנפיך שבטלת מצותם נמצאו עליך חובת דם נפשות אביונים נקיים בנים קטנים שלא חטאו: **במחתרת.** שאין לה פצימין הכי אמר קרא לא במחתרת פתחיהן [ה] מצאתים שלמים במלואי כי על כל אלה הכיתי [ו] דהאי קרא בתר לשוא הכיתי את בניכם כתיב: **בכנף איש יהודי.** בשכר הכנף יחזיקו בכנף עשרה אנשים מכל לשון הרי שבע מאות לשבעים לשון ולארבע כנפות יש לו הרי אלפים ושמנה מאות: **שנאת חנם.** שלא ראה בו דבר עבירה [ז] שיהא מותר לשנאותו ושונאו: **מריבה רבה.** מדה כנגד מדה: **ובניו קטנים מתים.** אהבתו ניטלת ממנו היינו נמי כמדה: **במכונס.** באוצרות יין ושמן ומתוך כך באה מארה בשערים שמוכרים ביוקר: [ח] **בחלה.** בעון חלה: **והפקדתי.** כמו לא נפקד ממנו איש (במדבר לא). אמעט את מה שעליכם שכנסתם כבר: **השמים נעצרים.** ומתוך שאין גשמים היוקר הוה: **ושכר אבד.** שכר ריוח: **ציה גם חום.** ציה כמו צוי. דברים שצויתי אתכם בשעת החום היינו תרומות ומעשרות:

דאכלן

עין משפט
נר מצוה

קב א מיי' פ"ג מהל' ציצית הל' יב סמג עשין כו טוש"ע א"ח סימן כד:

הגהות הב"ח

(א) רש"י ד"ה אל תתן את פיך. נ"ב עי' בתוספות ר"פ [שבועות] הדיינין בד"ה ואין בכך:

רבינו חננאל

פי' מקרא נדרש לפניו שנאמר למען ירבו ימיכם וימי בניכם וגו' ולפני זה הפסוק כתיב וכתבתם על מזוזות ביתך וגו'. ונדרש בזכות שתעשה מזוזה ירבו ימי בניכם רבי יהודה הנשיא אמר לפני פניו כתיב ולמדתם אותם את בניכם לדבר והן התורה ומקרא זה למען ירבו ימיכם וימי בניכם נדרש לפניו שהוא המזוזה ולפני פניו בטול תורה: תניא רשב"א הלכות קודש ותרומה ומעשרות הן הן גופי תורה. וכולן נמסרו לעמי הארץ: ירושלמי תני רשב"ג הלכות קודש חטאת והבכורות הן הן גופי הלכות ושלשתן נמסרו לעמי הארץ (הלכך הקודש) [וכמו דתנינן בחגיגה כך] אם אמר הפרשתי לתוכה רביעית קודש (שמו) [נאמן] וכו'. ושאר כל השמועה כולה ופשוטה היא:

רב נסים גאון

פליגי בה ר' אבא (חייה) [חייא] בר אבא ור' יוסי חד אמר בעון מזוזה וחד אמר בעון ביטול תורה. פי' הוא שאמר הקב"ה לישראל (דברים יא) ולמדתם אותם את בניכם לדבר בם וכתיב וכתבתם על מזוזות ביתך ובשעריך ואמר שכרה כנגדה למען ירבו ימיכם וימי בניכם והך דאמר בעון מזוזה הבנים מתים קסבר מקרא נדרש לפניו ולא לפני פניו כלומר כי תתן שכרו של מי שקיים מצות מזוזה שיאריכו חיי בניו וחילופה שאם יעזוב עשייתה ויהיו דברי הכתוב למען ירבו חוזרין על הפסוק שלפניו שהוא וכתבתם על מזוזות ביתך והך דאמר בעון ביטול תורה הבנים מתים קסבר מקרא נדרש לפניו ולפני פניו וכי זו ההבטחה ומתן השכר הכתוב בפסוק שהוא למען ירבו ימיכם שלא הבטיח הקב"ה אלא למי שמלמד את בנו תורה כמו שאמר בפסוק שהוא לפני פניו ולמדתם אותם יהיה עכשיו זה שכתוב למען ירבו ימיכם וימי בניכם חוזר על הפסוק שכתב ולמדתם אותם הלכך כל מי שמלמד תורה לבניו זוכין לאריכות ימים וחילופה כי אם אינו מלמדם תורה לא תהיה להם אריכות ימים כי הם מתים בעון ביטול תורה: **כל הזהיר במצות ציצית זוכה ומשמשין אותו שני אלפים ושמונה מאות עבדים שנא'** (זכריה ח) כה אמר ה' [צבאות] בימים ההמה אשר יחזיקו עשרה אנשים מכל לשונות הגוים והחזיקו בכנף איש יהודי. כבר ידעת כל לשונות הגוים הם שבעים לשון ואם יהיו י' אנשים מכל לשון לע' לשון יהיו הכל שבע מאות הרי אלו יחזיקו בכנף אחד והטלית שעל ישראל יש לה ד' כנפים שנאמר (דברים כב) על ארבע כנפות כסותך הרי אם יהיו שבע מאות מחזיקים בכנף אחד יהיו כל המחזיקים בד' כנפים אלפים ושמונה מאות:

מסורת הש"ס
עם הוספות

א) כתובות עב. ע"ש, ב) [יבמות מה. קדושין סג.], ג) [ר"ה טו: קדושין טו: ב"מ לג. זבחים כד: מנחות יט. חולין קיז:], ד) [תענית ז:], ה) מכות כג: תענית ט. [כב: ע"ש], ו) [פסחים נ:], ז) עיין רש"י לעיל לא. ד"ה סדר זרעים, ח) וכ"ה בירושלמי כאן ה"ג, ט) [כדאיתא בקדושין דף לט:].

גליון הש"ס

גמ' שנאמר אל תתן. עי' שבועות דף לט ע"א תוס' ד"ה ואין בכך: **שם בעון ביטול תורה מאי קראה.** במסכת כלה איתא רבי יוסי אומר בעון ביטול תורה בנים קטנים מתים דכתיב ותשכח תורת אלהיך אשכח בניך גם אני: **שם רבי חייא בר אבא ורבי יוסי.** נ"ל ור' אסי או ר' אמי. סדר הדורות בהקדמה אות ר' י':

תורה אור השלם

א) אם אין לך לשלם למה יקח משכבך מתחתיך: [משלי כב, כז]

ב) אל תתן את פיך לחטיא את בשרך ואל תאמר לפני המלאך כי שגגה היא למה יקצף האלהים על קולך וחבל את מעשה ידיך: [קהלת ה, ה]

ג) לשוא הכיתי את בניכם מוסר לא לקחו אכלה חרבכם נביאיכם כאריה משחית: [ירמיה ב, ל]

ד) וכתבתם על מזוזות ביתך ובשעריך: [דברים יא, כ]

ה) למען ירבו ימיכם וימי בניכם על האדמה אשר נשבע יי לאבתיכם לתת להם כימי השמים על הארץ: [דברים יא, כא]

ו) גם בכנפיך נמצאו דם נפשות אביונים נקיים לא במחתרת מצאתים כי על כל אלה: [ירמיה ב, לד]

ז) כה אמר יי צבאות בימים ההמה אשר יחזיקו עשרה אנשים מכל לשנות הגוים והחזיקו בכנף איש יהודי לאמר נלכה עמכם כי שמענו אלהים עמכם: [זכריה ח, כג]

ח) אף אני אעשה זאת לכם והפקדתי עליכם בהלה את השחפת ואת הקדחת מכלות עינים ומדיבת נפש וזרעתם לריק זרעכם ואכלהו איביכם: [ויקרא כו, טז]

ט) וראשית כל בכורי כל וכל תרומת כל מכל תרומותיכם לכהנים יהיה וראשית עריסותיכם תתנו לכהן להניח ברכה אל ביתך: [יחזקאל מד, ל]

י) ציה גם חם יגזלו מימי שלג שאול חטאו: [איוב כד, יט]

כ) הביאו את כל המעשר אל בית האוצר ויהי טרף בביתי ובחנוני נא בזאת אמר יי צבאות אם לא אפתח לכם את ארבות השמים והריקתי לכם ברכה עד בלי די: [מלאכי ג, י]

ל) שמעו הדבר הזה פרות הבשן אשר בהר שמרון העשקות דלים הרצצות אביונים האמרת לאדניהם הביאה ונשתה: [עמוס ד, א]

הגהות וציונים

א] [צ"ל חמא] (גליון) ובכת"י בר רב יוסף וכמו בתענית כב ע"ב: ב] שלא נמסרו (דפוס שונצינו) וכ"ה ברש"י ע"י: ג] ברש"י ע"י כאן הס"ד ומה"ד "לחטיא את בשרך": ד] ברש"י ע"י כאן הס"ד ומה"ד "לא לקחו" (וכ"כ באה"ם): ה] ס"א פצימיהון (גליון) כ"ה בדפוס ויניציא, ולפנינו הגיהו ע"פ המהרש"ל (דפו"ר) ועיין רש"ש, ועיין מנחם משיב נפש שגרס לא במחתרת רק פצימיהון מצאתים וכו' עיי"ש: ו] תיבת "הכיתי" נראה במהרש"ל (דפו"ר) שמחקו: ז] בדפו"ר איתא עבירה ולפנינו הגיהו "עבידה" ע"פ המהרש"ל (דפו"ר) אולם הנוסחא הישנה עיקרית וכמו שהוא בפסחים קיג ע"ב (דק"ס): ח] דבור זה שייך אחר ד"ה והפקדתי: ט] דבור זה שייך אחר ד"ה רבי יהודה הנשיא: י] וכ"ה הגירסא בכת"י ור' אסי (דק"ס):

אמר

ליקוטי רש"י

לחטיא את בשרך. שיפקוד העון על בניך. **ואל תאמר לפני המלאך.** שלוחו של מקום הבא לתובעך נדקה שפסקת ברבים. **כי שגגה היא.** בשגגה פסקתיה כסבור הייתי שיהיה יכולת בידי ליתן. **על קולך.** בשביל קולך [קהלת ה, ה]. **מקרא נדרש.** כשמוכית הפרשיות ואף על פי שאין היקש מפורש כאן [ב"מ צה.]. **למען ירבו ימיכם וימי בניכם.** אם עשיתם כן ירבו ואם לאו לא ירבו שדברי תורה נדרשין מכלל לאו הן ומכלל הן לאו [דברים יא, כא]. **עשרה אנשים.** משבעים לשון הרי שבע מאות לכל כנף וכנף הרי לד' כנפי הטלית אלפים ושמונה מאות [זכריה ח, כג]. **שחפת.** חולי שמשחף את הבשר אנפולי"ש בלע"ז דומה לנפוח שהוקלה נפיחתו ומראית פניו זעופה. **קדחת.** חולי שמקדיח את הגוף ומחממתו ומבעירו כמו (דברים לב) כי אש קדחה באפי. **מכלות עינים ומדיבות נפש.** העינים צופות ותולות לראות שיקל ויפה [illegible] [ויקרא כו, טז]. [illegible] [שם, יד]. **וזרעתם לריק.** [illegible] [שם, טז]. [המשך בדף לג ע"א]

דאכלן ולא עבדן וכתיב [א] הכיתי אתכם בשדפון ובירקון הרבות גנותיכם וכרמיכם ותאניכם וזיתיכם יאכל הגזם וכתיב [ב] יתר הגזם אכל הארבה ויתר הארבה אכל הילק ויתר הילק אכל החסיל וכתי' [ג] ויגזור על ימין ורעב ויאכל על שמאל ולא שבעו איש בשר זרועו יאכלו אל תקרי בשר זרועו אלא בשר זרעו: בעון עינוי הדין ועיוות הדין וקלקול הדין וביטול תורה חרב וביזה רבה[א] ודבר ובצורת בא ובני אדם אוכלין ואינן שבעין ואוכלין לחמם במשקל דכתיב [ד] והבאתי עליכם חרב נוקמת נקם ברית וגו' ואין ברית אלא תורה [א] שנאמר [ה] אם לא בריתי יומם ולילה וגו' וכתיב [ו] בשברי לכם מטה לחם ואפו עשר נשים וגו' וכתיב [ז] יען וביען במשפטי מאסו: בעון שבועת שוא ושבועת שקר וחילול השם וחילול שבת חיה רעה רבה ובהמה כלה ובני אדם מתמעטין והדרכים משתוממין שנא' [ח] ואם באלה לא תוסרו לי אל תקרי באלה אלא באלה וכתיב [ט] והשלחתי בכם את חית השדה וגו' וכתיב בשבועת שקר [י] ולא תשבעו בשמי לשקר וחללת את שם אלהיך ובחלול השם כתיב [יא] ולא תחללו את שם קדשי ובחלול שבת כתיב [יב] מחלליה מות יומת ויליף חילול חילול משבועת שקר: בעון [ב] שפיכות דמים בית המקדש חרב ושכינה מסתלקת מישראל שנאמר [יג] ולא תחניפו וגו' ולא תטמא את הארץ אשר אתם יושבים בה אשר אני שוכן בתוכה הא אתם מטמאים אותה אינכם יושבים בה ואיני שוכן בתוכה: בעון גלוי עריות ועבודת כוכבים והשמטת שמיטין ויובלות גלות בא לעולם ומגלין אותן ובאין אחרים ויושבין במקומן שנאמר [יד] כי את כל התועבות האל עשו אנשי הארץ וגו' וכתיב [טו] ותטמא הארץ ואפקוד עונה עליה וגו' וכתיב [טז] ולא תקיא הארץ אתכם בטמאכם אותה ובעבודת כוכבים כתיב [יז] ונתתי את פגריכם וגו' וכתיב [יח] והשמותי את מקדשיכם וגו' [יט] ואתכם אזרה בגוים בשמיטין וביובלות כתיב [כ] אז תרצה הארץ את שבתותיה כל ימי השמה ואתם בארץ אויביכם וגו' וכתיב [כא] כל ימי השמה תשבות: בעון נבלות פה צרות רבות וגזירות קשות מתחדשות ובחורי שונאי ישראל מתים יתומים ואלמנות צועקין ואינן נענין שנא' [כב] על כן על בחוריו לא ישמח ה' ואת יתומיו [ואת] (ו) אלמנותיו לא ירחם כי כלו חנף ומרע וכל פה דובר נבלה בכל זאת לא שב אפו ועוד ידו נטויה מאי [ג] ועוד ידו נטויה א"ר חנן בר רבא הכל יודעין כלה למה נכנסה לחופה אלא כל המנבל פיו אפי' חותמין עליו גזר דין של שבעים שנה לטובה הופכין עליו לרעה אמר רבה בר שילא אמר רב חסדא כל המנבל את פיו מעמיקין לו גיהנם שנאמר [כג] שוחה עמוקה פי זרות רב נחמן בר יצחק אמר אף שומע ושותק שנאמר [כג] זעום ה' יפול שם אמר רב אושעיא כל המתמרק עצמו לעבירה חבורות ופצעין יוצאין בו שנאמר [כד] חבורות פצע תמרוק ברע ולא עוד אלא שנדון בהדרוקן (א) שנאמר [כד] ומכות חדרי בטן אמר רב נחמן בר יצחק [ד] סימן לעבירה הדרוקן ת"ר ג' מיני הדרוקן הן של עבירה עבה ושל רעב תפוח ושל כשפים דק שמואל הקטן חש ביה אמר רבש"ע מי מפיס איתסי אביי חש ביה אמר רבא ידענא ביה בנחמני[ב] דמכפין נפשיה רבא חש ביה והא רבא הוא דאמר נפישי קטילי קדר מנפיחי כפן שאני רבא דאנסי ליה רבנן בעידניה בעל כורחוה ת"ר ד' סימנין הן סימן לעבירה הדרוקן סימן לשנאת חנם ירקון סימן [ה] לגסות הרוח עניות סימן ללה"ר אסכרה ת"ר אסכרה באה לעולם

על

דאכלן ולא עבדן. ונמצא שגוזלות את בעליהן ועוד מתוך שמלומדות במאכל ובמשתה גורמות לבעלים לגזול: **וכתיב.** בההיא פרשה בנבואת עמוס הכיתי אתכם בשדפון וסיפיה דקרא כרמיכם (ב) וזיתיכם יאכל הגזם וכתיב ביואל יתר הגזם דמשמע שהגזם אינו אלא תחלת מכה ואחריה באים ארבה וחסיל אלמא גובאי עולה בעון גזל וכיון דמייתי גובאי עולין רעב הוא וכיון דהרעב הוא כתיב בישעיה ויגזור על ימין ורעב וגו' וסיפיה דקרא איש בשר זרועו יאכלו: **עינוי הדין.** שמאחרין הדיינין לדונו ולא לשם שמים אלא לאחר שהוברר להן הדין מעוין אותו: **עיוות הדין.** שמעוותין אותו מזידין: **קלקול הדין.** שלא היו מתונין בו לעיין כל צרכן ומתקלקל מאליו: **חרב וביזה רבה כו'.** דכתיב נקם ברית ואין ברית אלא תורה דכתיב אם לא בריתי יומם ולילה (ג) והגית בו יומם ולילה וכתיב חרב ועל ידי חרב דהיינו מלחמת גירוי מלחמה הביזה באה וכתיב ושלחתי דבר הרי דבר וכתיב בשברי לכם מטה לחם הרי בצורת וכתיב בסוף כל הקללות יען וביען במשפטי מאסו הרי עינוי ועיוות וקלקול בכלל: **שבועת שוא.** כל המשנה את הידוע כגון על האיש שהוא אשה: **שבועת שקר** שאין בדאותו ניכרת ומאמין שקר לבריות: **והדרכים משתוממין.** מאין עובר: **אלא באלה.** ויש במשמע בין שוא בין שקר וכתיב בשבועת שקר וחללת ובשבת ובחילול השם כתיב חילול וגמרינן משבועה: **חילול השם.** אדם גדול שבני אדם למדים הימנו ואינו נזהר במעשיו נמצאו הקטנים מזלזלין בתורה על ידו ואומרים זהו מבין שאין ממש בתורה ובמצות ונמצא השם מתחלל נעשה דבריו חולין: **אין אני שוכן.** חורבן הבית במשמע שאין משכני (ג) בתוכם: **כי את כל התועבות.** בפרשת עריות כתיב: **ונתתי את פגריכם על פגרי גלוליכם.** דהיינו ע"ז וכתיב בתריה ואתכם אזרה בגוים וכתיב ושממו עליה אויביכם היושבים בה הרי שהם גולין ואויביהם יושבין במקומן: **שבתותיה.** שמיטין: **ואתם בארץ אויביכם.** ולעיל מיניה כתיב ושממו עליה אויביכם: **לא ישמח.** הרי צרות וגזירות ואת יתומיו ואת אלמנותיו לא ירחם הרי צועקין ואינם נענין בעון מה כי כלו חנף ומרע וכל פה דובר נבלה. ועוד ידו נטויה לשון ועד כל שנותיו של אדם שהן ע' שנה יד הדין נטויה עליו לבטל זכיותיו בעון זה: **הכל יודעין כו'.** ולא הוצרך לאדם לפרש למה נכנסה והמנבל פיו בכך אפילו כו': **שוחה עמוקה.** מוכנת לפי זרות למי שפיו זרה: **וזעום ה' יפול שם.** וזעם של הקב"ה הוא שורה שם אצל פי זרות היושב אצלו ושומע קרוי זעומו של הקב"ה: **המתמרק עצמו.** מפנה לבו לכך ממרק עצמו מאשר עסקים להתעסק בעבירות: **תמרוק ברע.** הממרק ברע: **הדרוקן.** חולי הוא: **של עבירה עבה.** הבאה בשביל עבירה עבה בשרו מתקשה ועב ונפוח בעובי: **תפוח.** שיינ"ס נפוח עורו על בשרו ומים בינתיים ונראה כבועית ורך מתוכו: **דק.** בשרו דק וכחוש: **מי מפיס.** מי מטיל גורל להבחין ולהודיע שאינו של עבירה עכשיו יאמרו עלי שעברתי על דת ואין הכל יודעין בג' סימנים שאמרנו ופעמים שמשתנין: **ידענא ביה.** שמחמת רעב בא לו ואין צריך לחשדו: **והא רבא דאמר.** כלומר למה חש בו והא לא הרעיב את עצמו מדקאמר ידענא ביה בנחמני מכלל דהמרעיב עצמו רע בעיניו ואי משום שהיה מעשה נקביו ואמרינן בברכות (דף מד:) גוזה רבה הדרוקן רבה מעל שהיית נקבים הוא בא: **הא איהו אמר נפישי קטילי קדר.** רבים הרוגי נקבים ממתי הדרוקן של רעב. קדר לשון קדרה על שם שמופך כקדרה: **דאנסי ליה רבנן בעידניה.** התלמידים הקבועים להם עת לפניו אונסין אותו להשהות נקביו: **סימן לגסות הרוח עניות.** בפרק האיש מקדש (קדושין דף מט:) מפרש מאי עניות עניות דתורה: **אסכרה.** חולי המתחיל במעיים וגומר בגרון הנקרא טונגלא"ן:

מסורת הש"ס
עם הוספות

א) [נדרים דף לב.],
ב) [יומא פו. ע"ש],
ג) [כתובות דף ח:],
ד) יבמות דף ס: וע"ש בתוס' ד"ה סימן,
ה) [קדושין דף מט:],
ו) ירמיה לג כה,
ז) יהושע א ח,
ח) שבועות דף כט.,
ט) שבועות דף כה.,
י) יומא פו ע"א.

◆

תורה אור השלם

א) הִכֵּיתִי אֶתְכֶם בַּשִּׁדָּפוֹן וּבַיֵּרָקוֹן הַרְבּוֹת גַּנּוֹתֵיכֶם וְכַרְמֵיכֶם וּתְאֵנֵיכֶם וְזֵיתֵיכֶם יֹאכַל הַגָּזָם וְלֹא שַׁבְתֶּם עָדַי נְאֻם יְיָ: [עמוס ד, ט]

ב) יֶתֶר הַגָּזָם אָכַל הָאַרְבֶּה וְיֶתֶר הָאַרְבֶּה אָכַל הַיָּלֶק וְיֶתֶר הַיֶּלֶק אָכַל הֶחָסִיל: [יואל א, ד]

ג) וַיִּגְזֹר עַל יָמִין וְרָעֵב וַיֹּאכַל עַל שְׂמֹאול וְלֹא שָׂבֵעוּ אִישׁ בְּשַׂר זְרֹעוֹ יֹאכֵלוּ: [ישעיה ט, יט]

ד) וְהֵבֵאתִי עֲלֵיכֶם חֶרֶב נֹקֶמֶת נְקַם בְּרִית וְנֶאֱסַפְתֶּם אֶל עָרֵיכֶם וְשִׁלַּחְתִּי דֶבֶר בְּתוֹכְכֶם וְנִתַּתֶּם בְּיַד אוֹיֵב: [ויקרא כו, כה]

ה) כֹּה אָמַר יְיָ אִם לֹא בְרִיתִי יוֹמָם וָלָיְלָה חֻקּוֹת שָׁמַיִם וָאָרֶץ לֹא שָׂמְתִּי: [ירמיה לג, כה]

ו) בְּשִׁבְרִי לָכֶם מַטֵּה לֶחֶם וְאָפוּ עֶשֶׂר נָשִׁים לַחְמְכֶם בְּתַנּוּר אֶחָד וְהֵשִׁיבוּ לַחְמְכֶם בַּמִּשְׁקָל וַאֲכַלְתֶּם וְלֹא תִשְׂבָּעוּ: [ויקרא כו, כו]

ז) וְהָאָרֶץ תֵּעָזֵב מֵהֶם וְתִרֶץ אֶת שַׁבְּתֹתֶיהָ בָּהְשַׁמָּה מֵהֶם וְהֵם יִרְצוּ אֶת עֲוֹנָם יַעַן וּבְיַעַן בְּמִשְׁפָּטַי מָאָסוּ וְאֶת חֻקֹּתַי גָּעֲלָה נַפְשָׁם: [ויקרא כו, מג]

ח) וְאִם בְּאֵלֶּה לֹא תִוָּסְרוּ לִי וַהֲלַכְתֶּם עִמִּי קֶרִי: [ויקרא כו, כג]

ט) וְהִשְׁלַחְתִּי בָכֶם אֶת חַיַּת הַשָּׂדֶה וְשִׁכְּלָה אֶתְכֶם וְהִכְרִיתָה אֶת בְּהֶמְתְּכֶם וְהִמְעִיטָה אֶתְכֶם וְנָשַׁמּוּ דַּרְכֵיכֶם: [ויקרא כו, כב]

י) וְלֹא תִשָּׁבְעוּ בִשְׁמִי לַשָּׁקֶר וְחִלַּלְתָּ אֶת שֵׁם אֱלֹהֶיךָ אֲנִי יְיָ: [ויקרא יט, יב]

יא) וְלֹא תְחַלְּלוּ אֶת שֵׁם קָדְשִׁי וְנִקְדַּשְׁתִּי בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֲנִי יְיָ מְקַדִּשְׁכֶם: [ויקרא כב, לב]

יב) וּשְׁמַרְתֶּם אֶת הַשַּׁבָּת כִּי קֹדֶשׁ הִוא לָכֶם מְחַלְלֶיהָ מוֹת יוּמָת כִּי כָּל הָעֹשֶׂה בָהּ מְלָאכָה וְנִכְרְתָה הַנֶּפֶשׁ הַהִוא מִקֶּרֶב עַמֶּיהָ: [שמות לא, יד]

יג) וְלֹא תַחֲנִיפוּ אֶת הָאָרֶץ אֲשֶׁר אַתֶּם בָּהּ כִּי הַדָּם הוּא יַחֲנִיף אֶת הָאָרֶץ וְלָאָרֶץ לֹא יְכֻפַּר לַדָּם אֲשֶׁר שֻׁפַּךְ בָּהּ כִּי אִם בְּדַם שֹׁפְכוֹ: וְלֹא תְטַמֵּא אֶת הָאָרֶץ אֲשֶׁר אַתֶּם יֹשְׁבִים בָּהּ אֲשֶׁר אֲנִי שֹׁכֵן בְּתוֹכָהּ כִּי אֲנִי יְיָ שֹׁכֵן בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: [במדבר לה, לג-לד]

יד) כִּי אֶת כָּל הַתּוֹעֵבֹת הָאֵל עָשׂוּ אַנְשֵׁי הָאָרֶץ אֲשֶׁר לִפְנֵיכֶם וַתִּטְמָא הָאָרֶץ: [ויקרא יח, כז]

טו) וַתִּטְמָא הָאָרֶץ וָאֶפְקֹד עֲוֹנָהּ עָלֶיהָ וַתָּקִא הָאָרֶץ אֶת יֹשְׁבֶיהָ: [ויקרא יח, כה]

טז) וְלֹא תָקִיא הָאָרֶץ אֶתְכֶם בְּטַמַּאֲכֶם אֹתָהּ כַּאֲשֶׁר קָאָה אֶת הַגּוֹי אֲשֶׁר לִפְנֵיכֶם: [ויקרא יח, כח]

יז) וְהִשְׁמַדְתִּי אֶת בָּמֹתֵיכֶם וְהִכְרַתִּי אֶת חַמָּנֵיכֶם וְנָתַתִּי אֶת פִּגְרֵיכֶם עַל פִּגְרֵי גִּלּוּלֵיכֶם וְגָעֲלָה נַפְשִׁי אֶתְכֶם: [ויקרא כו, ל]

יח) וְנָתַתִּי אֶת עָרֵיכֶם חָרְבָּה וַהֲשִׁמּוֹתִי אֶת מִקְדְּשֵׁיכֶם וְלֹא אָרִיחַ בְּרֵיחַ נִיחֹחֲכֶם: [ויקרא כו, לא]

יט) וְאֶתְכֶם אֱזָרֶה בַגּוֹיִם וַהֲרִיקֹתִי אַחֲרֵיכֶם חָרֶב וְהָיְתָה אַרְצְכֶם שְׁמָמָה וְעָרֵיכֶם יִהְיוּ חָרְבָּה: [ויקרא כו, לג]

כ) אָז תִּרְצֶה הָאָרֶץ אֶת שַׁבְּתֹתֶיהָ כֹּל יְמֵי הֳשַׁמָּה וְאַתֶּם בְּאֶרֶץ אֹיְבֵיכֶם אָז תִּשְׁבַּת הָאָרֶץ וְהִרְצָת אֶת שַׁבְּתֹתֶיהָ: [ויקרא כו, לד]

כא) כָּל יְמֵי הָשַּׁמָּה תִּשְׁבֹּת אֵת אֲשֶׁר לֹא שָׁבְתָה בְּשַׁבְּתֹתֵיכֶם בְּשִׁבְתְּכֶם עָלֶיהָ: [ויקרא כו, לה]

כב) עַל כֵּן עַל בַּחוּרָיו לֹא יִשְׂמַח אֲדֹנָי וְאֶת יְתֹמָיו וְאֶת אַלְמְנֹתָיו לֹא יְרַחֵם כִּי כֻלּוֹ חָנֵף וּמֵרַע וְכָל פֶּה דֹּבֵר נְבָלָה בְּכָל זֹאת לֹא שָׁב אַפּוֹ וְעוֹד יָדוֹ נְטוּיָה: [ישעיה ט, טז]

כג) שׁוּחָה עֲמֻקָּה פִּי זָרוֹת זְעוּם יְיָ יִפָּל שָׁם: [משלי כב, יד]

כד) חַבֻּרוֹת פֶּצַע תַּמְרוּק בְּרָע וּמַכּוֹת חַדְרֵי בָטֶן: [משלי כ, ל]

הגהות הב"ח

(א) גמ' שנידון בהדרוקן. נ"ב עי' בעירובין דף מא ע"ב: (ב) רש"י ד"ה וכתיב וכו' כרמיכם ותאניכם וזיתיכם: (ג) ד"ה אין אני וכו' משכני (בתוכם). תו"מ וא"כ ס"ל בתוכה:

◆

הגהות וציונים

א] ברי"ף ליתא לתיבת "רבה" ובמהרש"א ח"א מביא גירי' הילקוט חרב וביזה ושבי: ב] [עי' רש"י גיטין לד ע"ב ד"ה והלכתא והר"ן נדרים נד ע"ב ד"ה איתמר שנים דנקרא נחמני] (גליון): ג] צ"ל וכתיב והגית (רש"ש) וכ"ה ברש"י ע"י: ד] זעום (כ"ה ברש"י ע"י):

◆

ליקוטי רש"י

[שייך לדף לב:]

זורעה ואינה מצמחת ומצמחת מה לויהכם כלים ואוכלים ומה ת"ל ולאכלו לויהכם הא כיצד זורעה שנה ראשונה ואינה מצמחת שנה שניה מצמחת ואורים כלים ומולאים הטולה לימי המאור ושמשים מתים ברעב שלא לקנות תבואה לשתמק [שם, יח]. **להניח ברכה.** לפוסיי"ל בלע"ז כמו (שמות ח') וינחו בכל גבול מצרים [יחזקאל מד, ל]. **צירה.** דרים לשון לווי דברים שלויתי אתכם בימות האמה תרומות ומעשרות גולו מימי שלג את המטר [תענית ז:]. **וידוי טרף בביתי.** יהי מזון מלוי לשמשי [מלאכי ג, י]. **שיבלו.** כלומר שיבעו דולורלב"ש בלע"ז [תענית ח.]. **גובאי.** חגבים עטורים [ברכות ס:]. שמכלה את התבואה [תענית יט:]. **פרות הבשן.** נשי השרים והסגנים ויש עשירי נכסים [עמוס ד, א].

[ע"כ שייך לדף לב:]

בשדפון ובירקון. מכת תבואה שבשדות. **שדפון.** רוח קדים אשלידי"ה בלע"ז [דברים כח, כב]. אשלידי"ם בלע"ז (לויסנבלאגען) וסקיפן קדים חטטות לשון משקוף הפטע שמיד ע"י סדלת המכה עליו [בראשית מא, ו]. מלקה הרך ואינו משדף הקשה [ברכות יח:]. **ירקון.** יובש ופני התבואה מכסיפין ונהפכין לירקון קמ"ל בלע"ז [דברים שם ועי' תענית יט:]. **הרבות גנותיכם.** אותם שעשיתם להרבות גנותיכם. **יאכל הגזם.** אכל הגזם [עמוס ד, ט]. **יתר הגזם וגו'.** גזם ארבה ילק חסיל מיני גובאי הם ומתגבאה עליהם שיכלו וכלו מלהתן סימנים ולכו כל פרי העץ וירק השדה [יואל א, ד]. **ויגזור על ימין.** יחטו וישללו זה את זה של ימין לו של שמאל ולא ימצא להם. **איש בשר זרועו.** ת"י גבר נכסיה קריביה יבזון [ישעיה ט, יט]. **ואוכלין ואינן שבעין.** זהו מארה בתוך המעיים בלחם. **ואוכלין לחמם במשקל.** והשיבו לחמכם במשקל. שתהא התבואה נרקבת ונעשית פת נפולה ומשתברת בתנור והן יושבות ושוקלות את הפתיתים להתחלק ביניהם [ויקרא כו, כו]. **נקם ברית.** יש נקם שאינו בברית, כדרך שאר נקמות וזהו סמוי עיניו של צדקיהו. דבר אחר נקם ברית נקמת בריתי אשר עברתם. כל הבאת חרב שבמקרא היא מלחמת חיילות אויבים [שם, כה]. **אם לא בריתי.** ודמיתו לדמותו לענין ברית התורה ללמוד מכאן שבשביל התורה נבראו שמים וארץ לך אין המדרש מיושב על סדר המקראות [ירמיה לג, כה]. אם לא בריתי שבתמתי לא בריתי של יומם ולילה דהיינו תלמוד תורה שכתוב בו (יהושע א) והגית בו יומם ולילה [פסחים סח:]. אם לא בריתי שתהא נוהגת יומם ולילה והיינו תורה דכתיב (יהושע א) והגית בו יומם ולילה וכתיב (דברים כט) אלה דברי הברית [נדרים לב.]. **מטה לחם.** לשון משען כמו (ירמיה מח, יז) מטה עוז. **בשברי לכם מטה לחם.** אשבור לכם כל משען אוכל והם חלי רעב. **ואפו עשר נשים וגו'.** מחוסר עצים [ויקרא שם, כו]. **יען וביען.** גמול ובגמול אשר במשפטי מאסו [שם, מג]. **שבועת שוא.** נשבע לשנות את הידוע כגון על האיש שהוא אשה ועל האבן שהוא זהב דבר שאינו [illegible] **שבועת שקר.** שבועה שאינו ניכר אם אמת אם לאו [שבועות ג:]. **חילול השם.** [illegible] [יומא פו.]. שאדם חשוב עובר עבירה ואחרים למדין ממנו לעשות כן [קידושין מ.]. כגון ת"ח [illegible] למדים בני אדם ממנו ממעשיו ומפסדים אחריו ונמצא ש"ש מחולל על ידו ואומרים [illegible] מקולקלין ופורצין ואין למדין וקשה הוא [illegible] (יחזקאל כ, לט) ואתם (פני) [בית] ישראל [וגו'] [illegible]